

אמנות, תרבות וגאולה | חנוכה תשפ"ג

שמשון

גרוסמן בהדקה

גלי בת חורין על הסופר דוד גרוסמן

תרבות ותעמולה

תמיר דורטל מראיין את רועי עידן

מה אתה רואה

הרבנים אורי שרקי, ראובן פיירמן, יהושע וידר, חגי לונדין, ליאור אנגלמן, אייל ורד, זיו רזה ורוני פרינץ, מדברים על שמונה יצירות אמנות

התאגיד לסיום הציונות

נעמן לבבי וטל קופל על הסרט "40 צעדים"

פתיחה

היצירה הלאומית-הרוחנית היא תכלית קיומו של כל עם, ואם לא לשם יצירה - אין לו לשם מה להתקיים.

זאב ז'בוטינסקי

חלשים מול חזקים

בחנוכה חוגגים את ניצחון הרעיון היהודי על הרעיון היווני. כמו אז, גם בימים אלה אנו מצויים במלחמת הרבות.

מיהם הגיבורים שלנו, מהם הסמלים שלנו, האם אנחנו משפיעים או מושפעים? האם השפה האמנותית הישראלית מקדמת את הרעיונות שמובילים את החברה בישראל או סותרת אותם?

באירופה מתחוללת ברגעים אלה מלחמה שלא נראתה כמותה מאז מלחמת העולם השנייה.

המערב תומך באוקראינה באמצעות כסף, מודיעין ולוגיסטיקה אך לא באמצעות כוחות לוחמים. הסיבה לכך היא התפשטות התרבות הפרוגרסיבית בעולם המערבי, תרבות שיצרה משבר בלאומיות ובערך המשפחה. המשבר בלאומיות גורם לכך שאין על מה להילחם. הפמיניזם הקיצוני יצר מלחמה בין המינים, שתוצאותיה פגיעה קשה בגבריות. השילוב בין השניים יצר מצב שבו המערב לא מסוגל לצאת לקרב מול האויב ממזרח.

תורה קדמה לעולם

רעיון בא לפני פרקטיקה, רוח מטעינה את החומר במשמעות. אנחנו רוצים ליצור אמנות הנשענת על היהדות, על הישראליות ועל הלאומיות שלנו. כמו מתניהו, אנחנו קוראים למרד תרבותי בורם המקובל בעולם האמנות הישראלי העכשווי המקובע לתוכן מסוים מאוד. אנחנו רוצים לתת במה לאוונגרד אמנותי שמחובר לזהות המקורית שלו. לתת גב ציבורי, חברתי ורעיוני ליוצרים שתיבת התהודה

שלהם איננה מנוכרת לשורשיהם התרבותיים. מתוך התנועה הזו תיווצר שפה חדשה וייווצרו סמלים שיביאו ברכה לעולם. אנו מבקשים אמנות אחרת, לא עוד אמנות שלילית שמרחיבה את הפער. אנחנו קוראים לאמנות חיובית, מחברת ומגדלת. אמנות שלעיתים היא גם נושכת וחריפה, אבל כזו שמספרת את החלום המשותף שלנו - ירושלים.

אין לנו רשות להשתמש

"אלא לראותן בלבד" נאמר על נרות החנוכה. הכוונה איננה ליצור ריחוק מהנרות, להיפך. כשאני משתמש במשהו, תשומת הלב שלי איננה מרוכזת בו עצמו, אלא במטרה החיצונית שלשמה אני עושה בו שימוש. כשאני מוציא את הנרות מהקלחת התועלתנית, אני פנוי להתבונן בהם ממש, לקלוט את האור המיוחד שלהם. גם יצירות האמנות מבקשות מאיתנו להתבונן בהן מתוך אותו הלך רוח, הרחק מהשימושיות והמכשיריות, מפני שמה שיש להן לספר נוגע בשאלות העמוקות ביותר של הקיום שלנו וראוי שנתבונן ונקשיב.

הגיליון המוגש לכם כאן נוצר בשיתוף פעולה של פורים כיוון, פורים קפה שפירא, טוב יפה - בית מדרש לאמנות ועיצוב, בית אורי צבי: כתב העת יהי וגלריה גאולה ובסיוע עולם קטן והפודקאסט על המשמעות.

ברכות ואור
המערכת

שמשון

כתב עת לאמנות, תרבות וגאולה

בשער

חני כהן זדה, אבן מאוסה, תשע"ו, שחן
על בד חוצמד לעץ

חו"ל

נעמן לבבי

עורך

נעמן לבבי

מערכת

נחמיה בועז, עפר כהנא, אוהד חדר,
טליה לבבי

עיצוב ועימוד

עפר כהנא ונחמיה בועז - טוב יפה

הגהה לשונית

רבקה חדר

© 2022 כל הזכויות שמורות

טוב יפה

בית מדרש לאמנות ועיצוב

פורום
טוב יפה
שפירא
להשבת ההיגיון לשיח

מָה אַתָּה רוֹאֵה

סילביה בר-עם, אורות וצללים, מתוך סדרת 'פלורנטיין', תשפ"א, פחם טבעי על נייר

כדי שיצירות אמנות יוכלו לפעול, להותיר רושם, לדבר - הן זקוקות לתיבת תהודה רעיונית, לשפה חיה אותה דוברים חברי הקהילה בתוכה הן מוצגות ופועמות. פנינו לשמונה רבנים וביקשנו מכל אחד מהם לבקר יצירת אמנות אחת. לבקר יצירה, כלומר להתארח אצלה, להתהלך בה ולענות על השאלה - מה אתה רואה?

נַר אִישׁ וּבֵיתוֹ

הרב אייל ורד על הציור של סילביה בר-עם

התמונה האפורה הזו של בניין שנראה מוזנח מבחוץ. עם כבלי מזגן משתלשלים ותריס מאוד לא מעוצב ואיזה עץ בשלכת שמסתיר הכל, מזכירה לי את הבית של סבתא. ואת הימים בהם פחות השקיעו בחוץ. והרבה יותר בפנים. הבית האפור מבחוץ לוחש לי סוד. בפנים

זה נראה אחרת. בפנים הכל צנוע ופשוט וחם ונעים. ויש עלי נענע בעציץ על המרפסת וכוס תה חמה. והכל בדירה הכי קטנה שמוצפת באהבה. והעץ הזה שעומד בשלכת, הוא עוד ילבלב. כמו כל הילדים שגדלו בבית הפשוט הזה, ויצאו ממנו בבלבוב פנימי לחיים טובים.

> הרב אייל ורד הוא ר"מ במכון מאיר, קהילת "יחדיו" בפתח תקווה וסופר. סילביה בר-עם היא ציירת, זכתה בפרס שושנה איש שלום לציור.

יונה לוי גרוסמן, 133, תשמ"ט, שמן על בד

החמר של האמונה

הרב ראובן פיירמן ו**ד"ר עפר כהנא** מדברים על הציור של **יונה לוי גרוסמן**

התמונה הזו מיוחדת במינה. היא שונה מכל העבודות האחרות של יונה שגם בהן מופיע המדבר. העבודה מחולקת באלכסון לשניים והחלק הקדמי נראה כמו ציור אבסטרקטי. לולא החלק השני, הריאליסטי יותר, לא היה ניתן לזהות מה בדיוק רואים. גם במציאות, כשאנחנו מתקרבים מאוד למשהו כמו אל אבנים ואדמה במדבר, הם נראים כמו תוהו ובוהו, חסרי סדר. המפגש הזה, בין החלק הריאליסטי או האימפרסיוניסטי לבין החלק האבסטרקטי הוא מאוד מיוחד. זה מפגש

לא מאולץ אלא הרמוני, החלקים של הציור מסתדרים מצוין אחד עם השני. גם המושג "מדבר" כולל בתוכו את שני הממדים האלה. מצד אחד מדבר זה מקום שומם וריק ומצד שני מדבר זה מלשון דיבור. דבר נוסף שאני רואה בתמונה הוא האבנים הבולטות שמעוררות את האסוציאציה לאבני המקום שיעקב אבינו שם מתחת לראשו ושהפכו לאבן אחת. אבן זה דבר מאוד משמעותי ביהדות ולכן כתוב "אבן ישראל", ולוחות הברית הן לוחות אבן, המוטיב הזה

ואנחנו מבינים שאנחנו לא נמצאים במצפה רמון או במכרות תמנע, שם יש גוונים שונים של חול. יונה מציירת את המדבר הפשוט, אבל רואה בו חגיגה של צבעים.

המפגש עם העבודה האמיתית הוא עוד יותר חזק מפני שהציור הוא מאוד חומרי. יונה מניחה את הצבע בנדיבות גדולה והתמונה הופכת להיות תבליט.

כן, זה מזכיר את העבודות של ג'קסון פולאק שצייר תוך כדי תנועה וריקוד. גם החלק הקדמי של הציור הזה נראה כמו מפגש של המון תנועות. אני רוצה לדייק, הציור של יונה רק נראה כמו ציור מופשט, אבל הוא לא, יש לזה הצדקה ריאליסטית. האדמה המדברית בציור חושפת רובד עמוק יותר – אני מבין את זה כמעבר מתוהו ובוהו לעולם הבריאה.

מה שמעניין אותנו בשיחות האלה הוא המפגש הבלתי אמצעי של אדם עם יצירת אמנות. איזה כלים יש לו כדי לפענח אותה, לתת לעצמו חופש אסוציאטיבי ורעיוני ולחדור פנימה כדי ליהנות, להבין, ללמוד ולחוות. ואני שואל אותך, ביחס לכל מה שאמרת עד כה – **מה המשמעות של כל הרעיונות האלה? האם לתורה יש מה להגיד עליהם?**

אני אגיד עוד נקודה חשובה. אתה יודע, ליצירות אמנות יש מחיר. זה מוזר שאפשר למרוד אמן על פי המחיר של העבודות שלו, וזה שונה משדות יצירה כמו ספרות או מוזיקה. אין מחיר ליצירות של באך או לספר "מלחמה ושלום" של טולסטוי, אבל לציורים של לאונרדו דה ווינצ'י, רובנס, רמברנדט ושל כל הציירים הגדולים - יש מחיר. אחת התמונות הכי יקרות בעולם היא תמונה של הצייר וילם דה קונינג שנקראת Interchange שנמכרה בשלוש מאות מיליון דולר. אפשר להגיד שזה שיגעון, שזה המסחריות שפורצת לתוך שדה האמנות, ויש בזה הרבה מן האמת. אבל אפשר להגיד שזה ביטוי של ההערכה שלנו לדבר-מה שבמבט שחיי נראה סתמי לחלוטין. על "מלחמה ושלום" או על יצירה של מוצרט, קשה להגיד שזה סתמי כי יש לזה אפקט גדול, אבל על תמונה כמו של יונה או על הציור של דה קונינג אפשר להגיד שהוא סתמי.

באיזה מובן?

כי אתה לא מבין בזה שום דבר, זה "קשקושים". "הנכד שלי, בן תשע, גם יכול לעשות תמונה כזאת" - יש כל מיני שטויות שאפשר להגיד. ואולי בגלל זה חשוב להבין שיצירה כזאת, ודווקא יצירה מופשטת, היא יצירה שמשדרת לנו שיש בזה משהו עצום. משהו הרבה יותר גדול מסתם ציור ראליסטי שאתה יכול לעשות על ידי לחיצה על הטלפון. אבל את מה שיונה גרוסמן עשתה אי אפשר לעשות בטלפון. ראיתי ציורים של ג'קסן פולק, אלה תמונות ענקיות, כשאתה עומד שם קרוב אתה מרגיש שזה בולע אותך, זה שובה אותך. אני לא יודע אם יונה רקדה כשהיא ציירה, אבל אצלי זה מתנגן בנשמה.

אני מחפש עוד רובד. אני יכול לתאר את מה שאני רואה, זה מעורר אסוציאציות והקשרים, אבל האם אפשר ללמוד מזה עוד משהו? הרי האמן צייר ואנחנו עומדים ומתבוננים בציור ולכאורה, זה אמור להספיק. אבל משום מה הרבה פעמים אנחנו נבוכים אל מול יצירה נטולת מילים ואנחנו לא יודעים מה לעשות איתה. כשאנחנו הולכים למחויאון אנחנו רואים שהאמנות תמיד מוקפת במילים - שם היוצר, הכותרת של היצירה, הטקסט שכתב האוצר, הכתבה בעיתון ושיח הגלריה - יש לנו צורך למלא במילים את הריק הזה של הדימוי. אני חושב שכתובה טובה על אמנות לא מסבירה או מפרשת את הציור, אלא יוצרת טקסט עצמאי שמקבל את ההשראה שלו מהציור. זה מה שאני שואל אותך, **מה עוד אפשר לומר על הציור הזה, לא כפרשנות, אלא כדיווח על המקום שאליו הוא לוקח אותך?**

תראה, אפשר לדבר על זה עד אין סוף, כמו על כל חפץ. בצרפתית מכנים את הז'אנר האמנותי שבו מציירים חפצים או פירות Nature Morte, כלומר "טבע מת". בעברית קוראים לזה "טבע דומם". מה ההבדל בין דומם למת? דומם הוא רק שותק, בינתיים, אבל הרב קוק אומר שיבוא יום והמדבר ידבר, הדומם יפתח את הפה וידבר והכל יתעלה, ואנחנו נבין את כל הדברים הגדולים שעומדים מאחורי המציאות. הוא אומר שאפילו אטומים - הוא ממש משתמש במונחים האלה - יש ה'יות. דיבור הוא שיקוף של מה שאנחנו נפגשים אתו, זו ההבנה שהדומם הוא למעשה מלא בדיבור. וכשאתה שואל מה אפשר עוד להגיד על זה, אז זה באמת אין סופי. אז למה אני בכל זאת מסיים כאן? אז בגלל שכדי לדבר על זה בהרחבה, צריך ללמוד הרבה.

מה צריך ללמוד?

יהדות. ללמוד מהר"ל, כוזרי, הרב קוק, ובמיוחד גמרא. הגמרא לוקחת איזה פריט ועושה עליו קלז-אפ.

חנוכה תשפ"ג | 5

היא מדברת על חבית או תנור או קורה או על טיפות של שמן. היא מתמקדת בחפץ וחושפת את המשמעות העמוקה שעומדת מאחוריו.

זו הנקודה הכי מעניינת - מה צריכים האמנים, הצופים ומבקרי האמנות ללמוד, מאיפה מתחילים? אם היית צריך לכתוב תוכנית לימודים מיוחדת ליוצרים, לאמנים, מה היית מלמד אותם?

הייתי מתחיל מגמרא במסכת ביצה. המסכת מתחילה במילים "ביצה שנולדה ביום טוב" ואתה רואה שעל ביצה אפשר לדבר לאורך הרבה מאוד דפים. מי שלומד גמרא יודע שכאשר לומדים בעיון לפעמים לוקח כמה שבועות ללמוד כמה שורות. זה נותן לך פרספקטיבה. זה מה שקרה לי, בפעם הראשונה בחיים שהתחלתי ללמוד גמרא, זו הייתה מסכת ביצה. אחרי שבוע שלם של לימוד וניתוח הבנתי שהביצה היא בעצם סמל לפוטנציאל. ביצה היא לא חלב ולא בשר, היא מצב ביניים, אבל יש לה פוטנציאל להפוך לבשר. היום טוב שבו מדובר הוא, על פי אחת הדעות, ראש השנה. איזו ביצה נולדה בראש השנה? העולם או האדם. המשמעות היא שהעולם והאדם הם פוטנציאל, בתהליך מתמיד של מימוש.

בתרבות הכללית ביצה מסמלת משהו חסר חשיבות, כמו קליפת שום, אבל כשאתה לומד גמרא אתה מבין שביצה מסמלת את הדבר הכי חשוב. אז אותו דבר גם פה, כשאתה מסתכל על אבן או עלה, על הכוכבים בשמיים ועל החול על שפת הים – הכל טעון במשמעות עמוקה. אן הייתי מתחיל ממסכת ביצה ואחר כך עובר לדברי הרב קוק והמהר"ל.

אז מצד אחד התרבות היהודית מכירה במשמעות העמוקה שיש בכל דבר אבל מצד שני, האמנות החזותית מאוד לא מפותחת אצלנו. איך אפשר להסביר את הרעיון שגם דרך היצירה וההתבוננות באמנות, אנחנו יכולים לגעת בעומקים האלה. איך מראה שהאמנות יכולה להרהר את הפוטנציאל הזה שאתה מדבר עליו. איך מזמינים יותר אנשים לעשות אמנות, לצרוך אמנות, להביא אמנות הביתה, ללכת לגלריות, להפוך אמנות לחלק מהחיים שלהם?

כן, אני חושב שזה מאוד חשוב וכך צריך לעשות. צריך להתחיל את זה מלמעלה ולא מלמטה, לא מתמונות. ולאט לאט טפס למעלה, אלא להיפך, להתחיל מלמעלה. כלומר, לדעת שבצלאל יהיה יוצר אמנות על ידי מחשבה. כמו שכתוב שהוא ידע לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ. אז צריך להמין אנשים, ואני לא מחלק אפילו - חרדי, דתי או חילוני - כל אדם אינטליגנטי, בעל נשמה גדולה, צריך להראות לו את הפן האלוקי, האוניברסלי שעומד מאחורי החפצים ומאחורי כל דבר שיש בעולם. זה מה שאנחנו יכולים לתת לעולם שלהערכתי לא קיים בשום מקום אחר. אני חוזר ומדגיש את עניין הרדי מייד, כי בשבילי זה כמו גשר, זה מעבר מהמציאות לעולם עליון ודרך זה להראות שבעצם כל אמנות מובילה לשם. האמנות היא לא בעלת ערך שכלעצמה, היא שער דרכו אפשר לראות את הערך הטמון במציאות עצמה. אם נצליח להסביר את זה באופן עמוק לאנשים, לאלה שצמאים לשמוע את זה, אני חושב שזה ימשוך אותם.

-

הרב ראובן פיירמן מלמד במכון מאיר, בעל תואר שני באמנות וד"ר לסוציולוגיה. ד"ר עפר כהנא הוא מנהל-שותף של "טוב ויפה", מעצב ומרצה לעיצוב. יונה לוי גרוסמן היא ציירת, חיה ויוצרת במושב עין הבשור, בנגב המערבי.

לשכּוּן בערפּל

שיחה בין הרב אורי שרקי, די"ר עפר כהנא והצלם איליה גלפרין

הרב שרקי: אני אגיד דברים פשוטים. אני לא מתכוון להגיד מה כוונת המשורר אלא לתאר את האסוציאציות שהתעוררו אצלי בנפש. האמירה הראשונה היא שאני רואה פה הרבה אור. אור מהצדדים, אור מלמעלה. יש כאן חיפוש אחרי האור, ומהבחינה הזאת, אני חושב שזה משהו מאד אופטימי. כלומר, הנחת היסוד היא שמאחורי העלווה המרובה יש מה לחפש שם. מה שמעניין כאן זה שכנראה האב הוא זה שמחזיק בסולם שעליו עולה הבן. וכאן אני רואה ניגוד מסוים למיתוס המפורסם של דלוס ואיקרוס, שבו האב מזהיר את בנו לא לעלות יותר מדי למעלה, שמה השעווה שמחזיקה את כנפיו תימס והוא ייפול לתוך הים. בצילום של איליה אני רואה דווקא עידוד, "תעלה", עלה למעלה עלה, כמו שאמר הרב קוק. אם אנחנו מבחינים במשהו שדומה לכפות הרגליים של הבן שעולה, אז שמים לב שלא רואים את גופו, הגוף נהיה אור. כלומר יש פה עלייה מן הארציות אל המופשט.

הרב שרקי: ממש כך. הטשטוש עוזר לך להתמקד בעיקר במה שבולט, במה שמניח מתוך התמונה הכוללת. אני חושב שזו המצאה גאונית.

גלפרין: קודם כל תודה רבה, יש פה כמה דברים ששמחתי מאוד לשמוע. המילה אופטימיות שנאמרה פה, זה לא מובן מאליו. הרבה פעמים מפרשים את התמונות שלי לכיוון יותר אפל. אתה ראתה פה אור, אבל יש פה גם פינות מאוד חשוכות בתמונה. מהרבה פעמים לאנשים יש דווקא אסוציאציות של סרטי אימה או רוחות רפאים וזה לא איך שאני מרגיש כשאני מצלם. אז שמחתי שהרב ראה את הצד האופטימי. ומבחינת כוונות המשורר - אין לי כוונות. כמו שאמר הצלם אנרי קרטייה ברסון - אם אתה חושב בומן הצילום, זה יהרוס את הצילום.

הרב שרקי: יפה מאוד, אבל בכל זאת משהו משך אותך אל התמונה הזאת ואו יותר טוב לנתח את זה בלי שתתכוון. ראיתי עוד משהו. אנחנו רואים שמאחורי הסולם יש גזע של עץ, אבל זה לא העץ שמחזיק את הסולם. הסולם עולה מעצמו. כלומר, יש אמן ביכולת של נפש האדם להתעלות גם בלי להיעזר בעזרים. "יש לך כנפי רוח".

כהנא: איליה אמר שהרבה פעמים אנשים רואים בתמונות שלו משהו אפל, כמו סרט אימה, ואילו אתה רואה שם אופטימיות. זו נקודה מאוד מעניינת. השאלה היא עם איוה מטען, עם איוו תיבת התהודה, אנשים מתבוננים באמנות. עד כמה האופן שבו הם מפרשים יצירה מושפע מהפנימיות שלהם ועד כמה מה שהם רואים נמצא בצירוף או בצילום עצמו.

הרב שרקי: תראה, כשאתה מסתכל על הציור "משמר הלילה" של רמברנדט אתה יכול לראות מה שיש שם באמת. משחק אדיר עם האור והתפרצות של הבלתי מודע אל המודע. אתה יכול להתעכב על כל מיני פרטים טכניים - איפה הוא צייר צבע אדום ואיפה יש קונטרסט ואיך נראית הילדה הקטנה שמתובבת שם. זה עניין

נראה לי כהבעה של אופטימיות מאוד גדולה. יכול להיות שטעיתי לגמרי בכוונת המשורר. אני רק מדבר על מה שזה מעורר אצלי.

כהנא: אחד הדברים שמוצאים חן בעיניי בעבודות של איליה הוא הממד של הטשטוש שנוצר בגלל השימוש שלו בסרטי צילום ישנים שהתקלקלו. הטשטוש חוסר החדות שמאפיינים את הצילומים שלו גורמים לך לנסות להשלים את התמונה באמצעות הדמיון.

כהנא: זה לא סוד שבציבור הדתי אמנות היא לא דבר משמעותי שנוכח בתוך החיים. היא איננה דבר מובן, נצרך, מבעבע. ואני שואל, האם אמנות זה דבר כל כך חשוב ואם כן, איך מסבירים את החשיבות שלה, איך מנגישים אותה, איך מביאים את מה שאנחנו מדברים עליו כאן לקהל יותר רחב? האם האמנות חשובה גם מנקודת מבט של תורה?

הרב שרקי: קודם כל אני רוצה להזהיר מפני הרעיון של אמנות מגויסת. לתת לאמן הוראות זה בעצם לשחוט את הכישרון שלו. השאלה היא אחרת - מה יש בתוך הנפש? הרי מה שיש לך בנפש, זה מה שבא לידי ביטוי אחר כך ביצירה שלך, ככל שאתה תהיה יותר מוזכך מבפנים, יש להניח שהיצירה שלך תהיה יותר חיובית. כמו שהרב קוק רצה שכל אדם שנוטל את עטו כדי לכתוב, יעשה קודם תשובה. הוא לא נותן הדרכות לסופר מה לכתוב, הוא אומר לו מה להיות. אני חושב שכל אדם מבין דבר פשוט ביותר שכמו שהרב קוק אמר - תחייה לאומית אותנטית חייבת להיות גם תחייה של היצירה. אם אין לך תחייה של היצירה, אז זה סימן שאתה בעצם רק טכנוקרט. אתה יודע, להביא אנשים להתיישבויות על גבעות, זה יפה מאוד, אבל זה לא דורש יותר מאשר כישרון משרדי. אבל אם אתה מדבר על הוצאה לפועל של נפש האדם במלוא המובן, אז אנחנו לא יכולים לא לראות את ייעודנו ביצירתה של אמנות אמיתית. ברור שאם אנחנו מדברים על המשמיות של גאולת ישראל, זה כולל את השבת הנבואה, ברור שהנבואה כוללת בתוכה גם ממד אסתטי מאד משמעותי. ואם אנחנו נשתיק את הכח הזה, את הקול הזה שבקרבתנו, אז הוא יהפוך לנו לרועץ. אתה יודע, האסתטיקה בתורת הקבלה נקראת ספירת ההוד. ההוד מוזהה בכמה מקומות עם החושך - ויברל אלהים בין האור ובין החושך, אמר הוזהר - בין הנצח לבין ההוד. וכאשר במעמקי החושך מגיע האור אז זה סימן שהגענו לעולם מושלם. אז אני מצפה לעולם מושלם.

הרב שרקי: אני רוצה להודות לך מאוד איליה. הוספת לי נקודה חדשה ברגישות שלי. כלומר, פגשתי אור שלא הכרתי, ולכן אני מאוד שמח שנפל בחלקי דווקא לדון על התמונה הלא שגרתית הזאת.

הרב שרקי: אני זוכר שאצל מורי ורבי הרב צבי יהודה קוק היו יצירות אמנות על הקירות. זה לא במקרה. היו אפילו רפרודוקציות של ואן גוך. יכולת להגיד מה ואן גוך והרב צבי יהודה קשורים זה לזה. הוא כנראה חשב שזה חשוב, שזה קשור. ואני רק רוצה לומר שהכתוב אומר "אכן רוח היא באנוש ונשמת ש-די תבינם". האדם צריך לתת אמן בעצמו. אם אני פונה לציבור, אני חושב שצריך לעודד את האמן שיש לאדם בעצמו, כי אנחנו

של התמקדות אבל הכל נמצא שם. השאלה החשובה היא לאן כל זה חותר. השאלה האם זה אופטימי או פסימי היא השאלה המרכזית תמיד בכל ציור. תמיד אומרים שככל שהיוצר יותר סובל ככה האמנות שלו יותר מושלמת, ואני לא בטוח. אני מאמין שיש גם נקודה חיובית בתוך נפש האדם שרוצה לבוא לידי ביטוי, וכאן, בצילום של איליה, אני רואה אותה.

איליה גלפרין, ללא שם, 2018, סרט שחור לבן פג תוקף

רגילים מאוד, במיוחד אנשים דתיים, לקבל הוראות - דת, תורה, עצות. אני לא נגד כמובן, אבל אני אומר שאסור שהמחויבות הזאת תחנך בתוכנו את השיח הנשמתי, והשיח הנשמתי בא לידי ביטוי דווקא דרך חופש היצירה. ואני חושב שהפן הכלכלי שהוכרת גם הוא איננו חסר משמעות - אולי אם אדם יקנה יצירה, הוא גם יוכל אחר כך לקנות דירה לנכדים שלו.

הרב אורי שרקי הוא די"מ במכון מאיר, רב קהילה ויו"ר ברית עולם - המרכז העולמי לבני נח. די"ר עפר כהנא הוא מנהל-שותף של "טוב ויפה", מעצב ומרצה לעיצוב. איליה גלפרין עובד בתחום החינוך ומצלם. לאחרונה הוציא ספר צילום ותערוכה בשם "רואה רוח".

כהנא: לגבי השאלה הקודמת אני רוצה לחדד. מה שאמר הרב נכון לגבי היוצרים. אני שואל יותר מהצד של הצופים, מה צריך לעשות כדי לקרב את האמנות לאנשים ולשכנע שיש לזה חשיבות. איך מזמינים אנשים שיבואו לגלריות, יקנו אמנות, ישימו אותה בבית, יכניסו יותר יצירה ואמנות לתוך החיים שלהם? עד כמה זה חשוב ואיך עושים את זה?

הרב שרקי: אני זוכר שאצל מורי ורבי הרב צבי יהודה קוק היו יצירות אמנות על הקירות. זה לא במקרה. היו אפילו רפרודוקציות של ואן גוך. יכולת להגיד מה ואן גוך והרב צבי יהודה קשורים זה לזה. הוא כנראה חשב שזה חשוב, שזה קשור. ואני רק רוצה לומר שהכתוב אומר "אכן רוח היא באנוש ונשמת ש-די תבינם". האדם צריך לתת אמן בעצמו. אם אני פונה לציבור, אני חושב שצריך לעודד את האמן שיש לאדם בעצמו, כי אנחנו

דוד גולדשטיין, וריאציה על אלפבית אשכנזי - קומפוזיציה חופשית, תשפ"א, דיו על נייר

דוד גרוסמן: דיוקן הסופר כדתי מודחק

סופרים הם אלו שקובעים את רוח התקופה. הם אמורים להיות המצפן החברתי והמוסרי הכי מכויל שלה. מה נעשה עם גאוני הדור שיצירותיהם הן מופת של הכחשה עצמית? **גלי בת חורין**

יש סופרים זיג-זג

בניגוד לדעה הרווחת, סופר אינו סתם עוד בעל-מקצוע.

תשאלו: "למה להקשיב לו יותר מאשר לאינסטלטור?". ובכן, סופרים הם אלו שקובעים את רוח התקופה. הם אמורים להיות המצפן החברתי והמוסרי הכי מכויל שלה. מה נעשה עם גאוני הדור שיצירותיהם הן מופת של הכחשה עצמית?

מתוך כמה מפגשים קצרים ולא אישיים, התרשמתי שגרוסמן האדם הוא איש חביב, אדיב, צנוע, ביישן אפילו. גרוסמן הפוליטי הוא אוויל משריש עם דעות קדומות ומקובעות. גרוסמן הסופר הוא גאון יחיד

מטבע ברייתנו, אלא באו פלונים זדים וליסטמונו הימנו. ובשל כך, אומר אני לך, בשל כך לנכים היינו. קטועים משמחה, גדועים מאושר. כרותי פשר הננו, הר נייגל. אלא כדרך כל איבר שנכרת מן הגוף, עדיין הגוף עורג אליו ומדמה בכל כוח המדמה שבו לחוש פעימות וחום הווייתו. וזה המצער, צער הגעגוע הנכרת והאובד לעד, הן דש הוא כל לב במדוכתו, האף אין זאת הר נייגל? (עמ' 342)

אף אין כי כן? לא בהכרח גרוסמן. חילונים כמוני, שלא חשים את הנשגב, לא נרמזים שהוא חסר בעולמם. אנשי אמונה לא חשים חסרים כי עשו לאמונתם מקום בליבם. טקסט כזה יכול לכתוב רק אדם הנאבק להכחיש את היותו חש בהכרחיות קיומו של הנשגב בעולמו.

הפילוסוף רנה דקארט גור לוגית את קיום האל מעצם קיומה של אידאת השלמות. מאחר ששלמות לא יכולה להיגזר מתוך ניסיון חיים, היא בהכרח נטבעה בנו על ידי בורא כליל השלמות. גרוסמן אמלל את ברואיו בהעניקו להם נשמה-יתרה, שמתייסרת בשל הפער הבלתי ניתן לגישור בין המציאות לבין אידאת השלמות שטבע בהם. בוראם לא הרשה להם לדעת, שלכמיהה הזו לשלמות, לטוהר, לאינסופיות, לפלאי, לאהבה טהורה - יש שם: אמונה באלוהים.

אמונתו ליסטמה הימנו, אך לא בידי זדים. דעותיו הקדומות, כאילו הכרה באמונה דתית סותרת נאורות וקידמה ליסטמו ממנו את המרגוע לנפשו. ואולי טוב שכך, משום שללא קינתו, לא היינו זוכים בספריו - שירי הלל לאל שהוא אינו מכיר בקיומו. ישנו תסכול בקריאתם. ההכחשה וההדחקה של הסופר, לא של הדמויות, וחוסר יכולתו להסיק את המסקנה הבלתי נמנעת, מייצרת אפקט אירוני שאינו אמצעי המבע המוכר, שבעזרתו מחבר מלעיג דמות חסרת מודעות עצמית, אלא תחושת אי הנוחות, כאילו הקורא והדמויות עושים יד אחת מעל לראשו של המחבר שאינו מודע לעצמו. כמו התסכול שמתעורר כששניים מחברינו הטובים רבים ללא הרף, היחידים בסביבה שעדיין לא קלטו שהם מאוהבים. למען השם הנח כבר תפילין, גרוסמן!

רבים מגיבורי ספריו של גרוסמן הם ילדים וגרוסמן מיטיב לכתוב אותם יותר מכל סופר אי-פעם. הילדות ביצירות של גרוסמן היא גן העדן האבוד, החיים שטרם התממשו, טרם התמצקו לכלל עתיד אחד קונקרטי מתוך פוטנציאל אינסופי של אפשרויות, לפני שגופו המתגבר, על מאווייו הבהמיים, כלא את נשמתו הטהורה. החיים, טרם כפו עצמן הקטגוריות על פלאי העולם: "מי היה יכול לשער", תודה אהרון בן ה-11.5 ובוהה כמכושף בכדור-שלג זול (ספר הדקדוק הפנימי, עמ' 8), "שבלב השיכון שלהם, בין הדירות הצפופות, המהבילות כנוזי, צפה לה חרש קוביית קרח כחלחלה שכזו?". גרוסמן ברא את אהרון בצלמו ובדמותו - ילד המתבונן בעולם במבט פלאי, הצובע במכחול הדמיון את המציאות המשמימה של שיכון רגיל בבית הכרם - בצבעים אקספרסיביים, רוים נרמזים לו מכל עבר בקרבנל ססגוני של כל מה שיש, לצד כל מה שהיה יכול להיות. אבל אהרון בורא עולם לא משום שהוא ילד, אלא משום שבוראו הרעיף עליו את כוחו שלו, היכולת לברוא מתוך מילים. גם צחי סמטנה הוא ילד. והוא נמצא עם אהרון באותה הדירה, דירתה הפלאית של השכנה עדנה בלום אך בעולם אחר לגמרי: "אז בואו נסתלק כבר", התלונן צחי ביבבה, "כבר ראינו מספיק".

"לא ראינו כלום ועוד אין לנו הוכחה", השיב אהרון בלי לשעות אליו.

הנה כי כן, צחי כבר ראה הכול. אין עוד מה לראות. למשל, שזו סתם שטות שלשכנה עדנה בלום אין צל כי היא ערפה. צחי לא רואה "אין-צל". הוא מסוגל לראות רק את הנראה לעין. לא את האין. האין - הוא כל מה שאהרון מוכן לראות... עבור אהרון, ריחות בישול הם סיפור פיתוי, שיבר פתוח במרכז המסחרי זה אות לידידות, פטיש המפצח את קירותיה של עדנה בלום שדעתה הולכת ונטרפת, מספרים את סיפורו המודחק של אביו. שום דבר הוא לא רק מה שהוא, וזהו. הכל דינמי, מלא משמעויות, הכל חי, עשיר, מפתיע, מגוון. הכל מדבר. זהו "עידן הגאונות", מושג מתוך עולמו של הסופר והצייר היהודי הפולני ברונו שולץ (1892-1942), ממנו שאב גרוסמן השראה. וכך כתב גרוסמן ב"אחרית

אלו שעדיין מאמינים בקיומה של מציאות פשוטה והגיונית באמת חשים שנגזלו ונעקרו ממשהו, שמאחר שאינם מעיזים לתת לו שם - הם מחפשים את האשמים במצבם ביריבים פוליטיים במדינה, בתרבות, ביהדות, בעם

דבר" לספרו של שולץ על עידן הגאונות: העידן שבו הייתה קיימת ויוקדת תקווה לפשר, למשמעות, והייתה אמונה בכך שאפשר לברוא חיים, שוב ושוב, בכוח הדמיון והתשוקה והאהבה, ועדיין לא שלט בנו הייאוש מכל אלה... העידן שהיה מעין תקופת ילדות מושלמת, ברה ומופות אור, שגם אם התקיימה רק זמן חטוף מאד בחייו של אדם, הוא יוסיף ויתגעגע אליה כל חייו, ויכאב את חלופיותה ואת חדר־פעמיותה, ותמיד יחוש - כמאמרו של ביאליק - כי רק אחת ישת האדם מכוס הזהב, וחזון זיו וזוהר לא־יקדם לאיש פעמיים.

האם אלו געגועים לילדות, או כמיהה דתית? בקריאת סיפוריו המופלאים של שולץ לא עולה אותה תחושה של גדיעה, קטיעה או תלישות. שולץ מתאר חיים במציאות עלובה ומשמימה ואז צובע אותה בצבעים אקספרסיביים פלאיים משלו. בשפתו הפרטית וסגנונו האישי:

זו הייתה פוריות כמעט מעצמה, נשיות נטולת רסן ודשנה עד חולניות. היה דומה שדי בעצם ריחה של הגבריות,

חנוכה תשפ"ג | 9

ריח של עשן טבק, בדיחה של רווקים, להניע נשיות להוטה זו ללידת־בְּתוּלִים מופקרת. (חנויות קינמון | בית-המרפא בסימן שעון-החול. ברונו שולץ)

לדעת רחל אליאור, מחברת "אוטומיתוגרפיה, ברונו שולץ (1892–1942)״:

שולץ, כסופר יהודי־פולני, בן האימפריה האוסטרו־הונגרית, השבוי בקסמי מחזורי הזמן הנצחיים והמודע לאינסופיותה של הלשון, הנטענת במסורת היהודית בקדושה הקשורה באינסופיותה הנצחית הבוראת של לשון הקודש, דורש במשמעותן האינסופית של המילים, הכוללות את היש והאין, את הנגלה והנסתר, את הנברא והמתכלה.

ברונו, אומר גרוסמן בפיו של דמות הסופר מומיק ב"עיין ערך אהבה", הוא רמו ואזהרה לסיפור חייו שלו. ברונו הוא יוצר שמשלים את עבודת הבורא ומשיב את האינסופיות למציאות שהבורא, כשולית-ציירים רשלן, שכח להכניס ליצירה. ברונו הוא השבת הקדושה. אם ברונו הוא רמו, הקדושה היא הנרמו. וגם האזהרה. "עיין ערך אהבה" מ-1986 שבו גרוסמן כותב את ברונו שולץ שלו, הוא ספרו עתיר השבחים ביותר של גרוסמן. לכשעצמי, אני רואה בו התפרעות חסרת-אחריות של כשרון גאוני לא מוסן. "ספר הדקדוק הפנימי" הוא לדעתי היצירה המוגמרת, ש"עיין ערך" שימש לו כאטיוד. במוקד היצירה, סופר (מומיק נוימן) שמנסה להבין את מהותה של השואה דרך ניסיון להמציא מחדש סיפורים שאברו, פרי עטו של סופר אחר (סבו של מומיק, אנשל וסרמן), שאותם, הוא מאמין שיצליח לשחזר, רק אם יפנים את כל מהותו של הסופר (האמתי והמדומיין) ברונו שולץ. (זה מסובך גם במקור).

כך, מבער לשלושה צעפים - הסופר גרוסמן שכותב את הסופר מומיק שכותב את הסופר אנשל, על ידי ברונו (האמתי והמדומיין), מנסה להגיע לעצם מהותם של הדברים כדי שמומיק יוכל "להבין את חייו שלו, כפי שלא נחיו". כל המאמצים רק מרחיקים את מומיק מהמטרה, (ואת הסיכוי של גרוסמן להבין את עצמו) ומומיק מחליט לטוס לפולין ולהתחקות שם אחרי מהלכיו של ברונו שולץ, אבל לא האמתיים (שולץ נרצח בגטו) אלא כפי שהסופר דמיון. כאילו ברח מהגטו, הגיע לים והצטרף למסעם הסוריאליסטי של דגי סלמון כנגד הזרם - בחזרה למקום הולדתם.

מומיק מגיע לנארביה, עיירת חוף בפולין, אחרי שחש שלראשונה בחייו הוא מוכן לאהבה. גרוסמן מתיר לו לספר לנו בגלוי-לב על דעתה של אהובתו, איילת:

לדעתה, היו לי את כל החומרים וכל נסיבות החיים לכתוב את הסיפור הזה כפי שצריך לכתוב אותו ורק האומץ והעזה חסרו לי. (עמ' 115)

זה כמעט בדיוק מה שניתן לומר על אדם שפוחד לספר לעצמו שהנשמה שלו כבר עשתה היכרות אינטימית עם הנשגב, ויש לה כבר את כל מה שהיא צריכה לדעת. מומיק מגיע לנראביה, וקול פנימי אומר לו שימצא

את המידע שחיפש בטבילה בים:

הנה אנחנו מגיעים, את כבר מקפצת סביבי בחוסר סבלנות. כבר גועשת

כולך. הקשיבי: בבוקר הרביעי שלי בנראביה ירדתי לראשונה למים. הגלים היו חלקים ותמכו בי בעדינות. כאילו כבר אז ידעת. הסיפור שכתבתי דרש ממני לרדת לים ולהמתין שם. ומאז שקראתי את ברונו לראשונה והתחלתי להעתיק את דבריו למחברת, התחלתי לייחס חשיבות מיוחדת לדברים שידי כותבת. בלי הרף צפיתי לאיזו הודעה חשובה שתגיה משם. אבל בסיפור שלי הים היה מן ענק זקן, קצת טוב לב וקצת ערמומי ונרגן. ובעל זקן נפטון נוטף, ולא הבנתי מדוע אני מצליח לחוש אותו כראוי.... ובשעה חמש לפנות ערב נודע לי, שזה אשר חשבתיו לזקן אינו אלא אישה. נפש של אישה בגוף של מים... (עמ' 100)

מומיק מדבר לים. בדמיונו הים הוא כוליות נשית אינסופית. ערמומית ומתעתעת, אך הוא מדמה בנפשו שהוא מכיר אותה על בוריה ולכן אינה יכולה להוליך אותו שולל:

...מפני כבר אינך יכולה להסתיר דבר. הרי אני מכיר אותך כעת עד אחרון הנקיקים בתהומותיך השחורים, ונדמה לי שהצלחתי במה שנכשלו רבים לפני, שערב העזו כמוני, כלומר: שלא נאלצו להעז כמוני; כי לכדתי בך (כמובן שאת לא תודי בזה לעולם) את מה שאינו ניתן ללכידה, והצמדתי אל הדפים שלי כהרף עין צבעוני אחד מן הקלידוסקופ האינסופי של צירופי צורה וצבע ושדות אור כחול הזוי וזהרורי פרפור המרחקים שקסמם הגדול בכך שלעולם אינם קיימים דיים כדי להיזכר, כדי להיתעד... (עמ' 100)

בהמשך, הים-אישה נעתרת לבקשתו לשמוע על ברונו שולץ, ועונה:

"אני אקח אותך לשם, רחוק" ורמות לי בגביני גליך אל האופק "ותחזירי?" "שכה אני אחיה" "כי כבר שמעתי על מקרים שאנשים הלכו לתוכך ולא חזרו" "מפחד?" "מעניין, גם את מדברת כמו מישהי שהכרתי" (עמ' 101)

גרוסמן לא היה יכול להמציא טקסט שיבטא באופן מדויק יותר את הכמיהה הרליגיוזית להיעטף כולו בנשכיה שתערטל אותו, שתבטיח לקחות עמה, כמו גם את המאבק הפנימי שלא לתת בה אמון, את הצורך לגמד ולהכפיש את הישות הערמומית, שמאימת/מבטיחה לקחת אותו למקומות שלעיתים לא חוזרים מהם... אין מטאפורה מדויקת יותר למעשה ההדחקה. תת-המודע של גרוסמן מנסה לגרור אותו בכוח ולדלות ממנו משפט על חוסר נכונות להורות. אבל יצא לו כהשלכה על יציר דמיונו: "כמובן שאת לא תודי בזה לעולם". מי לא יודה, במה, לעולם? ומדוע ברונו, שאת סודו מומיק מחפש בים, הצטרף דווקא ללהקת סלמון – הברואים היחידים בכל החלד למטט העם היהודי – שמנהלים מסע קשה, מסוכן, הרואי – לשוב לכור

מחצבתו, לאחר שעזבו אותו – כדי שהצאצאים יוולדו במולדת שעזבו?

חי אני

שאלת הזהות היא תמה מרכזית נוספת בכל יצירותיו של גרוסמן. הדמויות שלו נמצאות במסע לבירור מי הן באמת. כאן אין להסתפק אלא במהות האמיתית, השלמה. נוני בייש ילדים זיגוג" נשלח למסעו עם פתק: "מי אני?". מסע דומה עובר אסף ("מישהו לרוץ אתו"), וכן כל הדמויות בשתי הנובלות "בגוף אני מבינה". אהרון – שעושה מסע הפוך מידיעת מיהו, לאוברן מוחלט של הכרת הזהות ("ספר הדקדוק הפנימי"). מומיק (בבגרותו) מנסה להבין את פשר חייו ("עיין ערך אהבה"). רשימה חלקית בלבד.

כך מומיק/גרוסמן מדמיינים את הניסיון הבלתי-אפשרי של ברונו, לגילוי האני-האותנטי:

רק לאחרונה הבין, שאפילו שני ספרים שהוא עצמו כתב וזה השלישי, "המשיח", שבתוכו הוא טובע ומפרפר כבר ארבע שנים, אינם אלא פיגום גדול, מסובך ומחוכם, שהוא כמו ידיו בנה סביב יצור בלתי מוכר לו. עדין בלתי מוכר. וברונו הכיר לדעת אז שאת רוב שנותיו בילה כלוליון נועז במרומי הפיגום הגבוה, ושתמיד נזהר לא להביט פנימה, למטה, כי אם יביט יתקף פחד ועצבות ויידע שאינו לוליון אלא סוהר. (עיין ערך אהבה)

החיפוש אחר ייחודיותה האינסופית של הנשמה הוא זה שמרחיק עוד יותר את הסיכוי לגלות אותה. אנחנו אסירים של תודעתנו ממש כשם שהילד אהרון כלוא בקבר הגוף שלו, שהנשמה החיה מגרדת מכפנים באין שומע. בהכרח יתקיים פרדוקס בנפש המנסה להתחקות על מהותה האותנטית משום שכל ניסיון להתבונן בעצמה יוצר רפלקסיה שרק מרחיקה את האותנטיות. לשם כך נחוץ קנה מידה חיצוני. טרנסנדנטי. מומיק לא תופס זאת ומעיד: "נלכדתי לתוך הפרדוקס של זנון". (עמ' 88)

בכלל, מהיכן מגיעה אמונתם של גרוסמן ודמויותיו, כאילו קיימת ייחודיות כזו? מקורה אינו בהומניזם המטריאליסטי. הן אולי מהזרם הרומנטי, (זוהר, של ביאליק, למשל) אבל גם אם ירש אותה מהרומנטיקה, הרומנטיקה עצמה שורשיה באמונה היודו-נוצרית. הפתרון לשאלות שגרוסמן מתענה בהן נמצאות בשרושי האמונה, אבל גרוסמן דווקא נאבק בהכרה הזו. מאבק שהוא טרגי, הרואי ופתטי כאחד. ממש כמאבקו של אהרון כנגד התבגרותו.

הנחשות לקיומה של הנשמה

בספר הדקדוק הפנימי, אהרון מעביר את כל נכסיו הפנימיים ואת כל זיכרונותיו דרך סירת נייר אל "קפסולת זמן", "איי שאינו אלא הנשמה שלו, רגע לפני שהוא ממת את גופו. רק לא לומר את המילה "נשמה". (ולמעשה, ברגע האחרון אהרון נבהל שמא אולי אין נשמה. אבל זו רק אירוניה. לקראת ברור שזו אמונה תמימה של ילד).

מומיק ב"עיין ערך אהבה" (ובעצם, גרוסמן עצמו) מספר על חווית המפגש עם יצירתו של שולץ:

קראתי כמו שקוראים מכתב שהוכנס אלינו בדרך לא דרך, הודעה קטועה מאח שחשבנו שמת לפני שנים רבות.

(עמ' 88)

מומיק מדמה, שבשעה שברונו קפץ לים וטבע, נותר ממנו משהו שמכונה "הסופר", שמומיק (וגם גרוסמן) משמש לו יד כותבת שממשיכה אותו. "הסופר, שקינן בו שנים רבות כל כך נחרד כנראה למחשבה שגם הוא יאבד עם טביעת הפונדקאי שלו" (עמ' 85), אבל גרוסמן ומומיק לא מודים באמונתם בהשתמרותה של הנשמה: "...התרעמתי על המיסטיות הזו... שחיה לה את חייה בתחום הדמדומים שיצרה לעצמה משום שהמציאות, המציאות הפשוטה וההגיונית, קשה לה מדי...". (עמ' 115). אבל הרי גם הוא וגם גרוסמן אינם מסוגלים בעצמם להשלים עם פשטות המציאות, אלא מנסים "ללכוד את הבלתי ניתן ללכידה".

מומיק מסביר את רצונו להגיע לים:

"אני אלך לאן שהוא (ברונו) יוליך אותי...".

"אתה מיסטיקן מר נוימן?"

"לא, להפך, אשה אחת טוענת שהלואאי והייתי קצת יותר – לא. אינני מיסטיקן.

אני מקווה שאינני".

כך מעיד על עצמו סופר, שטס לפולין לדבר עם הים, על קורות סופר שאת הביוגרפיה שלו המציא ועתה הוא סומך על ברואו הדמיוני שיוביל אותו. "מקווה שאינני מיסטיקן". מקווה שאינני אדם מאמין...

גם אני צמחתי בעידן תרבותי בו שלטה התפיסה המטריאליסטית כאילו היש הוא רק האובייקט המדעי, וכל תפיסה רוחנית במהותה שייכת לעידן ישן וחשוך. אלא שמאז רבים מאיתנו תפסו עם השנים, שאין דבר יותר מופשט וחסר ממשות מאשר "מציאות פשוטה והגיונית". אלו שעדיין מאמינים בקיומה של מציאות פשוטה והגיונית באמת חשים שנגזלו ונעקרו ממשוהו, שמאחר שאינם מעיזים לתת לו שם - הם מחפשים את האשמים במצבם ביריבים פוליטיים במדינה, בתרבות, ביהדות, בעם, (מבלי להבין שהם תלשו מעצמם את הנשמה). ייסוריהם הממשיים נובעים מזעקות נשמתם המורעבת לטרנסנדנטי, המגרדת את קבר התודעה הצר מדי שלתוכה כלאו אותה מחשש שתתגלה להם ולעולם, כיהודית ואפילו לא עלינו, רליגיוזית.

"ברונו עבורי הוא רמו: הזמנה ואוהרה" - אכן. היקסמות מכותיבתו של אדם שיכור מאהבת הבריאה היא רמו לנשמה המשועתת להיוושע. האזהרה היא הפחד לאבד את החילוניות. אבל גרוסמן עצמו הזהיר את עצמו במוטו שבחר לפתוח בו את יצירתו הגדולה ביותר, "ספר הדקדוק הפנימי":

והחיים את הרז באורח מסולף ורע - והללו רבים מאד - מאבדים אותו רק לגבי עצמם, ומוסיפים אף על פי כן להעבירו הלאה, כמסור מכתב חתום, בלי לדעת זאת כלל. (ריינר מאריה רילקה 'מכתבים למשורר צעיר')

האם אין בכך כדי להסביר את הפער הבלתי נתפס בין גרוסמן הגאון הספרותי בעל הנשמה היתרה – וגרוסמן האיש הפוליטי - ששנאתו היוקרת ל"ימין" מתסכלת תמידית את קוראיו ומעריציו במחנה הלאומי והדתי?

- גלי בת חורין היא יו"ר פורום קפה שפירא, עורכת, פובליציסטית ואקטיביסטית. דוד גולדשטיין הוא מעצב גרפי, אמן קליגרפיה ומורה.

חנן מזל, טנא על ראשו, תש"פ, שמן על בד

קו ברור בין תרבות ותעמולה

בימים האחרונים מדווחים על מתיחות בין השר המיועד איתמר בן-גביר למפכ"ל, דיווחים שמייצרים פלאשבקים לסדרה "מנאיכ". מה מציאות ומה דמיון? מה ייחשב כפרופגנדה ומה כיצירה אמנותית? ישבתי לריאיון עם רועי עידן - תסריטאי, שחקן, מגיש רדיו, מעצב, קמפיינר פוליטי ואיש ימין שפרץ את תקרת הזכוכית, יוצר הסדרה "מנאיכ" ב"כאן 11" - שייתן את זווית הראייה שלו על הממשק בין יצירה, פוליטיקה, הורות ולאומיות.
תמיר דורטל מראיין את רועי עידן

כך. או שהאמנות ברמה כל כך גבוהה מבחינה טכנית, ללא שום הצדקה אמנותית או ביקורתית. המסרים מועברים באופן הכי גס. גם אם אתה מעביר מסרים, תעביר אותם, כך שיהיה לזה ערך אמנותי. זו הייתה סדרה טובה. משהו שם נדפק, והם לא מתביישים להעביר מסר בצורה לא מתחכמת, "בפנים", לפעמים בצורה שקרית. נכון שכאשר יוצרים יצירה בדיונית הכל שקרי, אבל אם יש אמירה על המציאות, והאמירה מבוססת על שקר שקשור למציאות, לא לסיפור הבדיוני ביצירה, זה מאוד מפריע לי לראות את זה. פשוט לעשות אמנות לא טובה.

מה היחס שאתה רואה בין אמנות, סדרות טלוויזיה כדוגמא, ודעות פוליטיות ומסרים שיוצר רוצה להעביר לציבור הרחב? האם יש צידוק לקשר או שהם אמורים להיות נפרדים?

במצב אופטימלי אלו דברים נפרדים לחלוטין. צריך להיות קו ברור בין בידור ותעמולה. מאחורי יצירה יש תמיד אמירה, שזה "סבבה", אבל תעמולה פוליטית של ממש זו פגיעה במוצר.

איך תגדיר תעמולה? השיח מוטה מראש ושום דבר לא אובייקטיבי. איפה הגבול?

יש בנטפליקס סדרה חביבה בשם "ברוקלין 99".

בעונה האחרונה היא הפכה לכלי תעמולה פרוגרסיבי, ללא שום הצדקה אמנותית או ביקורתית. המסרים מועברים באופן הכי גס. גם אם אתה מעביר מסרים, תעביר אותם, כך שיהיה לזה ערך אמנותי. זו הייתה סדרה טובה. משהו שם נדפק, והם לא מתביישים להעביר מסר בצורה לא מתחכמת, "בפנים", לפעמים בצורה שקרית. נכון שכאשר יוצרים יצירה בדיונית הכל שקרי, אבל אם יש אמירה על המציאות, והאמירה מבוססת על שקר שקשור למציאות, לא לסיפור הבדיוני ביצירה, זה מאוד מפריע לי לראות את זה.

פשוט לעשות אמנות לא טובה.

פיודור נתנאל בזובוב, תיק רופא, תשע"ו, שמן על בד

אַמְנוֹת שְׂמוֹשִׁית

הרב חגי לונדין וד"ר עפר כהנא מדברים עם הצייר פיודור נתנאל בזובוב

הרב לונדין: אני חושב שהנושא של האמנות זה דבר משמעותי. אני מבין שלא סתם בחרתם בגיליון חנוכה מפני שתמיד יש מתח, סביב חג החנוכה, בין האמנות שמעצימה את הצדדים האסתטיים, החיצוניים, החושניים לבין התפיסה האמונית שעוסקת בצדדים הפנימיים והרוחניים. אני חושב שזה בדיוק החידוש הגדול בעם ישראל. אמנות זה מלשון המילה "אמונה". יש משהו ביצירת האמנות שמבטא את האמונה של האדם, את עולם הערכים שלו. אמנות היא קו התפר שבין העולם החומרי לעולם הרוחני.

נסנה לדייק, מתי משהו נקרא יצירת אמנות ומתי משהו נקרא "קשקוש", מה עושה את ההבדל? ההבדל טמון בשאלה האם אנחנו מצליחים לזהות את האמונה שעומדת מאחורי הנתונים החומריים של הציור. האם אנחנו מזהים איזה ערך, משמעות שהאמן הטעין לתוך היצירה. כאשר אנחנו מזהים את זה, אז זה נראה בעינינו יצירת אמנות אבל אם אנחנו רואים פה רק ננסה לדייק, מתי משהו נקרא יצירת אמנות ומתי משהו נקרא שהאמן התכוון. אני מניח שנתנאל רגיל לזה שמנתחים ציורים שלו והוא אומר - מה, בכלל לא התכוונתי לזה. אבל ברגע שהאמנות יצאה מידו של האמן היא כבר הפכה לרשות הרבים. אני רואה בציור משהו שמבטא תחושה שהרבה אנשים חווים היום בעולם המכני והטכנולוגי שאנחנו חיים בו. התחושה שהעבודה שלנו, החיים שלנו, מחוברים לכל המתאמים והמטענים והעכברים שמניעים את המציאות. התחושה שהאדם צריך להיות מחובר כל הזמן אל הטכנולוגיה, אל החשמל.

לעומת זאת, התפוח שמופיע בציור, מסמל משהו טבעי, ממד של התנגדות לטכנולוגיה. משהו שמזכיר

לנו חיים שהם לא טכניים וקרירים. כשראיתי את הציור הזה, המילה הראשונה שעלתה בראשי היא "עבודה". בגלל כלי העבודה, הכליבה, המטענים והעכברים שמופיעים גם בדו-ממד וגם בתלת-ממד. השאלה היא איך אנחנו מתייחסים לעבודה שלנו, כאן, בעולם הזה. האם היא משהו שממלא אותנו בשמחה וביצירה או שזה משהו מכני וקריר. אלה הדברים הראשונים שעלו אצלי, אבל אני אשמח מאוד לשמוע מהאמן והיוצר איך הוא רואה את זה.

בזובוב: טוב, שום דבר ממה שאמרת לא סותר את הכוונות המקוריות שלי, אבל הכוונות האלה לא היו כל כך מודעות, כלומר, לא ניסיתי לקדם פה איזה סוד. עליתי לארץ בשנת 90 ובאתי מרקע של ציור ורישום. ב-91 התחלתי ללמוד עיצוב תעשייתי בבצלאל והפסקתי לצייר למשך יותר מ-20 שנה, עד שהתחלתי את הסדרה הזו שהציור שאנחנו מדברים עליו הוא חלק ממנה. בחרתי לקרוא לסדרה "אמנות שימושית". יש פה קצת אירוניה מפני ש"אמנות שימושית" היא למעשה אומנות, craft, מיומנות מקצועית, כמו נגרות למשל. חזרתי לעולם האמנות טעון בדימויים שבאים מעולם העיצוב ובאמצעות הציור אני "מקדש" אותם. כלומר, אני לוקח אובייקט שימושי, פונקציונלי ומקדש אותו כשאני הופך אותו לציור ששייך לעולם האמנות. כמו שאנחנו מקדשים את האוכל כשאנחנו מברכים. לקחת אובייקט פשוט כמו כסא או תיק של רופא ולהעלות אותו למדרגה אחרת, גבוהה יותר.

בעשיה העיצובית יש משהו זמני מפני שהמוצרים שנראים הכי חדשים מתיישנים במהירות. אבל באמנות יש משהו על זמני, פחות מושפע מאופנות. או כשאני לוקח חפץ שימושי, יומיומי, זמני ותולש אותו מהחיים ומצייר אותו, או אני מקדש אותו, אני מעלה אותו למקום נעלה יותר, על זמני.

נהנא: בשיעורים שאני מעביר בבצלאל אני מדבר על התפר שבין עיצוב ואמנות, בין השימושי לבין מה שהוא מעבר לשימושיות. המעבר הזה קורה הרבה פעמים באופן טבעי. למשל כרזות ישנות שהשימוש בהן חלף עשויות להופיע שוב במוזיאון או בסלון והערך האסתטי או ההיסטורי שלהן מוציא אותן מהממד של השימושיות ומעביר אותן אל הממד של האמנות, ממד של התבוננות והנאה וחשיבה.

בזובוב: הדימויים שמופיעים בספר הסקיצות שלי, יכולים להפוך לאובייקטים שימושיים כשאני עושה עיצוב תעשייתי ויכולים גם להתממש במדיום של הציור, שם הם מקבלים משמעויות אחרות. אני מטעין אותם במסותרין. לא תמיד הפונקציה של החפצים שמופיעים בציורים היא פונקציה ברורה. למשל, לגבי התיק הזה, זה די מעורפל. אני תמיד צוחק ואומר שאני אספר מה הדבר הזה עושה למי שיקנה את התמונה...

נהנא: מעניין אותי להעמיק במתח שבין הדברים השימושיים לבין הדברים שחורגים מהתועלתנות. לפעמים נראה שדווקא הדברים שהם לא שימושיים הם הרבה יותר חשובים, יותר מהותיים לחיים שלנו. זה מאוד אנושי לראות בכל דבר משהו שאני יכול להשתמש בו אבל על נרות חנוכה נאמר שאין לנו רשות להשתמש בהן, אלא לראותן בלבד. מה המשמעות של הציויי הזה, להתבונן ולהימנע משימוש?

הרב לונדין: אמרנו בתחילת השיחה שהאמנות שייכת לעולם חומרי, אבל זה עולם מאוד יווני, עולם

שבו שולט הממד הכמותי, שבו כל דבר נמדד בתועלת הפונקציונאלית שהוא מביא. וככל שהדברים הם יותר פונקציונאליים אז הם יותר פופולאריים, יותר רחבים, והם נותנים לאדם את תחושת היש, תחושת הממשות. ואני חושב שהמסר שאנחנו מקבלים בחנוכה, פח השמן הקטן שמחזיק שמונה ימים, שיש בו ממד איכותי ולא כמותי, הוא זה שבסופו של דבר מנצח. כמו שאמרת יפה זה בא לידי ביטוי בנרות ש"אלא לראותן בלבד". בעולם היהודי האמנות היא המעטפת החיצונית של העולם הזה, הפרונטורית של התורה. זאת אומרת משהו שלא מעניק לנו דווקא תועלת כמותית חושנית, אלא משהו שנותן לנו תחושת ערך שעומדת בפני עצמה. אני בכוונה לא אומר שזה נותן לנו תחושה של הנאה או אפילו תחושה של שגב, שגם זה כבר מצמצם את הדברים למשהו מריד באופן זה או אחר. יש גם מה שמכונה ביהדות "לשמה", לשם שמיים, הדבר כשהוא עומד בפני עצמו, מעצם הנוכחות שלו. מעצם הנוכחות שלו פה בעולמו של אלוקים, הוא כבר מבטא את המשמעות שלו. זה גם קשור לביטוי של חז"ל שהם אומרים "אל תהי בו לכל אדם, ואל תהי מפליג לכל דבר, שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום". המילה מקום. הקדוש ברוך הוא מכונה "מקומו של עולם". לעצם המקום, לעצם הנוכחות, יש חשיבות בפני עצמה.

הדרך שבה הקדושה החליטה להתגלות בעם ישראל זה דווקא באמנות. בית המקדש, "ניוו של עולם", זה מקום שבא לבטא כיצד, על ידי כלים פיזיים, אנחנו מבטאים את המציאות הנצחית. אז גם האמנות היום, אם היא מבטאת ערכים שבאמת מתכתבים עם הנצח, לא ערכים שנותנים רק את החווייה החושנית הרגילה, אז זו אמנות שלדעתי תישאר. אם הייתי מבקר אמנות, או צרכן של אמנות, או זה המדד שאותו הייתי שם כמדד מרכזי - האם זו אמנות שיש בה את המציאות העל זמנית הזו, או שזו אמנות שהיא מתכתבת רק עם הכאן ועכשיו הנוכחי.

זו הסיבה שעל-פי היהדות, גם אדם שנמצא חלילה במצב של "צמח", למרות שלכאורה הוא מאבד את ה"פונקציונליות" ואין ערך לחייו - לעצם החיים שלו, לכל שניה ושניה שהוא נושם, יש ערך עצמי. וגם כאשר יש חפץ שלכאורה כבר אין לו מקום. אין לו כבר פונקציונאליות, אנחנו מניחים אותו בכבוד, בל תשחית. המילה כבוד היא מלשון המילה "כבד", כלומר משקל ונוכחות. לאובייקט שנמצא מולי, בין אם זה דומם בין אם זה צומח ובוודאי אם זה אדם - יש לו את הכבודות שלו, המשקל שלו, את הנוכחות שלו מצד עצמו. ונראה לי שהאמנות זה מקום נפלא לפתח את השריר הזה, של ההנאה מהאמנות בפני עצמה, גם אם היא לא משמשת אותנו למשהו מדיד וישיר. זה נותן לאדם שאר הרוח, את התחושה וההבנה שיש יופי מצד עצמו. כשאנשים אומרים שמשוהו יפה, לזה הם מתכוונים. כשאני מסתכל על היצירה הזאת, של נתנאל, היא יפה בעיניי, כי עצם הנוכחות של האובייקטים האלה מעניקה ממד איכותי לחיים שלנו עכשיו, ממד של עומק. זה בהחלט חג החנוכה, הניצחון של הנצח, של הממד האינסופי המוחלט על הממד הכמותי, המוגבל, היווני.

- הרב חגי לונדין הוא ראש ישיבת ההסדר חולון, ראש בית המדרש בקריה האקדמית אונגו, מחבר סדרות ביאורים לכתבי הרב קוק. ד"ר עפר כהנא הוא מנהל-שותף של "טוב ויפה", מעצב ומרצה לעיצוב. פיודור נתנאל בזובוב הוא אמן, מעצב מוצר ומורה, זוכה פרס משרד התרבות לשנת 2004.

מיכאל מורגנשטרן, חדשות, תשפ"ב, אקריליק על בד

אוֹלֵי זֶה נִבֵּר מִזְמַן אֲנִי

הרב ליאור אנגלמן על הציור של מיכאל מורגנשטרן

מיהו האישי שבציור? קשה לזהות תווי פנים. אולי מפני שהוא לעול להיות בקלות אתה או אני. אולי זה כבר מזמן אנו, שמי יודע כמה השתוקקתי לילד משלי, והבטחתי לעצמי אלף פעמים, שלעולם לא אקח אותו כמובן מאליו, שאנצל את רגעי החסד המשותפים לשוחח, להקשיב, לפתוח ערוצים אל הלב. הבטחתי לעצמי שזה לא יהיה סתם קשר טכני של להסיע, להחזיר, לאסוף ולהוריד. והינה הוא כאן, על הכתפיים שלי, הכי קרוב שאפשר. הכי רחוק שיש. הפכתי חמור לרכב עליו.

לא רואה את פניו, הוא לא רואה את שלי. היכן שלי? עמוק במכשיר הנייד. חי נפשו, אין אף הודעה ששווה בעיניי יותר משיחה עם הילד שלי, אבל הידיעה הזו לא מחלחלת אל היום-יום השוחק, והעיניים – דבוקות למסך. העיניים הללו חמושות במשקפיים, ועדיין מתקשות לקרוא את אשר על המסך. אלה מן הסתם משקפיים לראייה מרחוק. לראות מרחוק כבר אפשר, עם עזרה קלה. אבל מקרוב? – כמה קשה לראות קרוב. גם לילד אין פנים, אי אפשר אפילו לומר בוודאות

- **הרב ליאור אנגלמן הוא ראש בית המדרש הקהילתי בכפר סבא, סופר. מיכאל מורגנשטרן הוא צייר, זכה בפרס שושנה איש שלום לציור.**

כלפי מטה. הילד מתבונן על העולם, אצל האבא העולם

התאגיד לסיום הציונות

בניגוד להגיון פשוט, לתרבות יש דרך עקיפה להשפיע ולעצב מחדש את הערכים שלנו. הסרט ״40 צעדים״ מחייב תשומת לב מיוחדת, דווקא מכיוון שמבחינה קולנועית הוא סרט מוצלח. נעמן לבבי וטל קופל

מטרתו של הסרט היא לתאר את סוגיית ההגירה הבלתי חוקית מאפריקה אל שכונות דרום-תל-אביב, באמצעות שימוש בדוגמא מייצגת. מדובר בסרט תעודה שהופק עבור 'כאן דוקו' ב-2022 בבימוי גד אייזמן ומנור בירמן. תמצית הסרט הוא סיפור אנושי המתרחש במבנה מוסד חינוכי בשכונת שפירא, שנחצה לשני חלקים. בית ספר דתי ותיק - שורשים, נאלץ לחלוק את המבנה עם בית ספר חדש שמוקם בחציו השני של המבנה, במרחק 40 צעדים זה-מזה. ילדי זרים מול ילדי תושביה המקוריים של השכונה, מהגרי עבודה משלל דתות מול ילדים מסורתיים ודתיים יהודיים, מיקרו-קוסמוס של הדין-מאבק על זהותה של השכונה.

מה שנראה ואת שאינו נראה

לסרט שלושה גיבורים ונבל אחד ממין נקבה: שני המנהלים, ילד חביב בן לאב מהגר אפריקאי ושפי פז. כבר שנים רבות שהמצב בשכונות דרום תל אביב הולך ומדרדר. האוכלוסייה המקומית מוצפת ברבבות מהגרי עבודה לא חוקיים, מסתננים, בעיקר מאפריקה אבל גם ממזרח אירופה ומהמזרח הרחוק. לאורך השנים אירעו בשכונות מעשי אלימות רבים, והביטחון האישי של תושבי השכונות, יהודים ולא יהודים, הלך והדרדר. מקרי שוה, גניבה, הטרדות מיניות, סחר בסמים ובסחורה גנובה וארגוני פשע מקומיים לפי מוצא אתני,

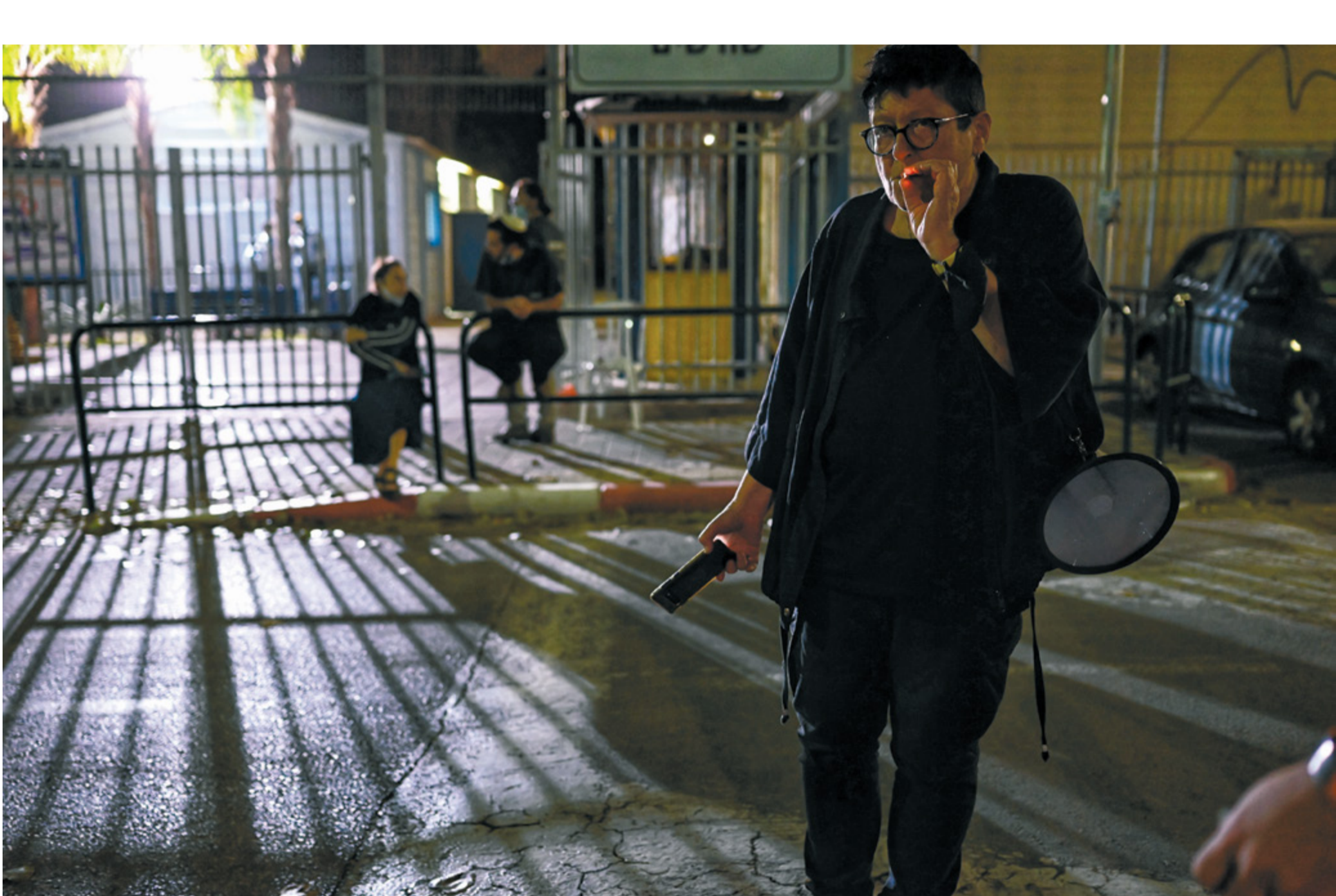
לסרט שלושה גיבורים ונבל אחד ממין נקבה: שני המנהלים, ילד חביב בן לאב מהגר אפריקאי ושפי פז

הציפו את השכונות והבריחו את האוכלוסייה החזקה. רוב מי שנתרו באזור התחנה המרכזית, נשארו כי ידם אינה משגת לברוח משם.

האסון הזה, ג'נטריפיקציה הפוכה ועגומה, לא מופיע כלל ב-40 צעדים. ההתמקדות במתח בין הילדים מסיטה את נקודת הדיון מהשאלה הסוציולוגית-דמוגרפית, מהשאלה הציונית. האיום על מדינת הלאום היהודי מתפוגג לטובת שאלה 'הומאנית'. העיסוק עוצר סביב רגשותיו של פלונג, סביב ילד או לידה חביבים, ובכך מסתיים הדיון. זוהי מתודה של פנייה לרגש במטרה לשכנע את הצופה. מתודה ששמה המדויק הוא 'דמגוגיה'. ואכן, הסרט כולו דמגוגי. מבחירת זירת הצילום ועד הצגת הדמויות, מסגור הדמויות והבחירה

ומלאת שנאה. לפרקים המצלמה דואגת שנראה את פניה מתעותים בהילוך איטי למול החיבה המוגזמת של מנהל ביה״ס לילד מסתנן שנכנס בלא הזמנה לחדר. שפי חייבת להיות שטן כי היא בחרה לייצג את תושבי השכונות החלשים ביותר, את הזהות היהודית של המרחב ואת האמירה ש״עניי עירך קודמין״.

שחקנים מרכזיים נוספים שחסרים בסרט, הם ארגון א.ס.א.ף, ארגון אליפלט, האגודה לזכויות האזרח, ה-ARDC, המוקד לפליטים ומהגרים, רופאים לזכויות

מאיה לוין, שפי פז מול בית ספר 'שורשים' בשכונת התקווה, יום הבחירות 2021, צילום

אדם, הטלוויזיה החברתית, קו לעובד ונוספים. למרות שהם נעלמו מהתסריט, מדובר בכוח רב-איברים ועתיר משאבים שמעצב את השכונות מחדש כבר יותר מעשור וחצי. היעדר הארגונים האלה מוציא את הפעולות של שפי פז מהקשר, מהלך שגורם לתחושת מבוכה אצל הצופה-המודע בשל המניפולציה הגסה של התסריטאי.

ההצגה הדמונית של שפי פז וההתעלמות הצועקת מקונגלומרט העמותות חושפות את האידיאולוגיה מאחורי האשליה הרגשנית והדמויות ההרואיות.

השתמש בילד

אם עד כה רק הסתירו מאתנו את המציאות, מצטרף הכלי האחרון. דמגוגיה קלאסית הנקראת 'השתמש

בילד'. רק לאחרונה ראינו שימוש בשיטה הזו בעת הסערה שפרצה בגבעת שמואל סביב הילדה שהחליטה שהיא ילד. הורים שהפגינו נגד הפרת הברית בינם ובין המוסד החינוכי שאליו שלחו את ילדיהם, נתקלו בקיתונות של בוז וזעם מצד עיתון 'הארץ' וחבריו בעמותות. המערכת, שצריכה הייתה לתת תשובות למעשה שמהווה הפרה של הקוד הבסיסי ביותר בינה ובין מי שמפקיד את ילדיו בידיה, זכתה לשבחים וגיבוי. במקום לדון בשבירת האמון ושאלת הברית החינוכית, כולנו התפלשנו בדמגוגיה פוליטית שהחלה במפלגת מרצ והגיעה עד למועמד הבית היהודי וראש עיריית גבעת שמואל. נרטיב שבו הואשמו ההורים ורוני ססובר, מקימת תנועת 'מאיריים' שחשפה את המקרה, בפגיעה בילדה. אירוני שהדיון הוסט מהרשלנות ההורית של הורי הילדה ומבגידת המערכת באמון ההורים ל"פגעתם בילד". כך דמגוגיה עובדת. מערפלת את ההיגיון בסנטימנטליות, משמשת את הציניים ביותר שבינינו לקידום אידיאולוגיות אכזריות, באצטלה ובהתנשאות מוסרית.

כאשר הטיעונים אינם טובים וחזקים, פונים לרגשות. אין דבר המעורר רגשות ביעילות רבה יותר מאשר פנים תמימות של ילד. כואב לנו, המבוגרים, לראות את היעדר הסיכוי להתגשמות חלומותיו לעתיד של ילד מהגר. ברגע זה נפער סדק בדעתנו, שכן הרגשות העמוקים מציפים ומערפלים את המחשבה כמו אפקט של משקה משכר. כך, באמצעות הילד המתוק וחלומותיו התמימים, יוסתר המהלך הציני המשתמש בו לשם גריסת זהותה היהודית של מדינת ישראל, לשם מחיקת מדיניות ההגירה הציונית, ומעל הכל, מהלך שגורם סבל קשה מנשוא לאוכלוסייה החלשה ביותר, תושבי דרום תל-אביב.

המניפולציה הקולנועית מוצלחת. היא פועלת להפליא שכן מרגע שהעולם מתומצת לילד מסכן בעולם אכזר. מנהל שמקריב את עצמו על מנת לגאול את הילד ושתי מפלצות, שפי ואליאור מנהל בית הספר הדתי - אינך יכול לפעול נגד המדיניות. כל מילה נגדה מולידה מקהלה של חקיינים המאשימה אותך ברוע לב: "האם אתה רוצה לפגוע בילד?". כך מצוירת מפה ברורה, כל מי שלא נכנע לדמותו הסכרינית של הילד וחלומותיו התמימים - הוא החשוך (מנהל ביה״ס הדתי אליאור וכמובן שפי פז הדמון) ומי שמקדם את אותו ילד הוא סוג של ישר-ישראלי חדש, המקריב את רווחתו למען גאולת חלומו של הילד.

בסופו של יום, בין אם בדמגוגיה המשתמשת בילדים, בין אם בהעלמת תאגיד העמותות האדיר שמעצב את דרום-תל-אביב ובין אם באמצעות מסגור שפי פז כלוציפר, טכניקת הסתת המרכזי היא כלי בידיו של הבמאי לומר אמירה מוסרית. לשיטתו, העולם צריך להיות אוניברסלי, ומי שחושב אחרת הוא לאומי, לאומן, אלים. זו לא הפעם הראשונה בה ההגמוניה השמאלנית מסיטה את קו פרשת המים של המרכז הפוליטי לכיוון דעותיה ובכך מצוירת כקיצוני את כל מי שלא מסכים אתה. דוגמא לכך הם מצביעי סמוטריץ' המוגדרים כלאומניים ולא כלאומיים על ידי ההגמוניה השמאלנית. התהליך קורה בגלל תפיסת ההגמון את עצמו כעליון במוסריותו, הוא ה'מרכזי', ומתוך כך מגיעה חובתו להגדיר את גבולות הגזרה של המציאות.

הסרט לא מספר את כל הסיפור, הוא בא לומר אמירה: מי מוסרי ומי לא, מי ערכי ומי אלים, מהי הדרך הנכונה. הסרט, מוצלח מבחינה טכנית, הוא אמצעי להשלטת סיפור, נרטיב, על המציאות, והמשגתה מחדש. במחזה המתואר לעיל, מי רוצה להיות בצד של אליאור ושפי?

הסרט נאנקדוטה למצב האמנות בארץ

הבה נדמיין את הסרט המקביל ״40 צועדות״, המציג את הפעילות האקטיביסטית של שפי פז מול הקרנות השונות. ברקע יופיעו מהגרי עבודה לא חוקיים כדמויות שטוחות, נלעגות, אלימות ותוקפניות. מול שפי תעמוד מנכ״לית של עמותת סיוע הנמצאת בדילמה שכן היא מצד אחד ציונית ומן הצד השני הומניסטית. האם סרט ההופכי ל״40 צעדים״, שיציג את פועלה של שפי פז בצורה מורכבת היה מקבל תקציב מתאגיד השידור הציבורי? התשובה לצערנו ברורה.

אין זה חידוש שרוב קרנות הקולנוע מגדירות את איכותו של סרט המוגש לפתחן על פי כמות התוכן הפוסט מודרני הפוסט ציוני המופיע בו. כאשר תאגיד השידור הציבורי, המתוקצב מכספי הציבור בסכום של 753 מיליון ש״ח בשנה, ספוג ומפיץ ערכים פוסט-ציונים ופרוגרסיביים, בניגוד לתפיסת רוב הציבור, יש לכולנו בעיה. לבעלי תפיסות 'פרוגרסיביות' אין בעלות על המוסר. אין לאותם שופטי קרנות או לאחראי תוכן של התאגיד שום עליונות של צדק, רק עליונות בסולם הבירוקרטי של התרבות הישראלית. נולד כאן כוח חסר

הסרט לא מספר את כל הסיפור, הוא בא לומר אמירה: מי מוסרי ומי לא, מי ערכי ומי אלים, מהי הדרך הנכונה.

פרופורציה להגדרת מי 'הטוב' ומי 'הרע', מהו הסיפור המשותף של כולנו או תקיפת הסיפור המשותף של כולנו. הסרט '40 צעדים' הוא דוגמה אחת בלבד למונופול של קבוצה הולכת ומצמצמת על התרבות שלנו, במימון שלנו.

במדינת ישראל קיים טאבו בשאלה מהי אמנות ראויה ומה לא רלוונטי. זה קורה בקרנות הקולנוע - כפי שהראה המאבק על ההכרה בקרן קולנוע יהודה ושומרון, בגלריות הגדולות המזויאונים, באקדמיה ובתקשורת. מיעוט רעיוני מנסה לכפות על הציבור לקבל את ערכיו המנוגדים למסורתיות, לדת וליחס הבריא למולדת. גוף שידור ציבורי אמור לייצג את כלל הציבור ולא לשמש ככלי חינוכי לתפיסות פרוגרסיביות. מרגע שגוף פועל כך, הוא לא גוף שידור ציבורי, אלא זרוע תעמולה של מיעוט קולני המסרב לעזוב את קרנות המזבח הבירוקרטי. הגיעה העת לאחוז במושכות ולהנהיג את התאגיד לכיוון הנכון, לכיוון ציוני, לאומי, מסורתי עם נטייה שמרנית, ולגדוע את המונופול שמנסה לשטוף את תודעתם של אזרחי ישראל.

- נעמן לבבי יו"ר פורום כיוון. טל קופל הוא איש חינוך, פעיל חברתי, פובליציסט, מרצה בקרן תקוה וחבר פורום כיוון.

נחמיה בועז, סוברו במגרון, תשס"ד, צבעי מים

סוּבְרוּ בַּמְגֵרוֹן

הרב רוני פרינץ על הציור של נחמיה בועז

במרכז העבודה, העץ החי הצעיר, השברירי והארעי. כל שאר העבודה היא הסביבה של העץ. היישוב, הרכב, הם רק הרקע לנטיעה.

שני קווי אורך, עמוד החשמל והעץ, מחלקים את העבודה לשניים. העץ נטוע באדמה, עמוד החשמל בשמיים. לעץ השברירי יש מגע אדמה, לעמוד אין שורשים בשמיים. העץ הצעיר, חזק מעמוד החשמל הזקן, נושא דגל המדינה כנראה, שנראה כיורד כביכול מהשמיים.

קו האורך השבור הזה יוצר2 עבודות מימין ומשמאל. בצד אחד מכונית, בצד השני אופניים, באמצע קראון. וכל הארעיות הוו, בצבעים שנשטפים במים.

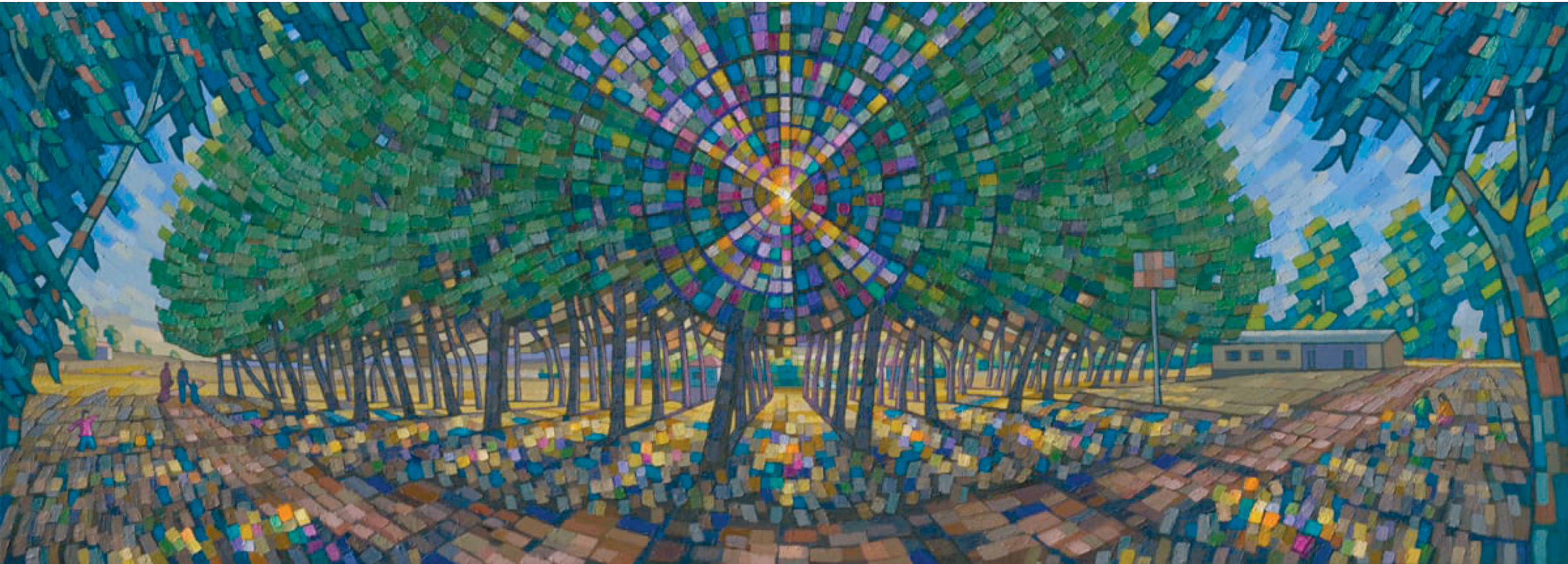
קו הרוחב המרכזי שחוצה את העבודה, מהצד השמאלי של הכביש לימין, שייך לעץ מחד ולשני המלווים המתגלגלים: האופניים וגלגלי הרכב. אבל יש בו משהו חשוב יותר. קו הרוחב בעבודה הוא חלל - הריק חוצה את העבודה. הארץ מלאה למדי, השמיים בכלל. אבל בקו האופק יש חלל. החורים - חללים בציור, בשבילי הם המרכז הרעיוני. במיוחד החלל הימני. החלל הוא אור חזק - לא חושך. הוא לא זקוק למילוי - לצבע או לצורה. קו הרוחב מחלק גם הוא את העבודה לשניים. מהכביש ומעלה שייך לאדם ולשמיים, למדינה, לגבות המכורצות, לאידיאלים. לשאלות כמה עלה? מפנים? למה דגל? לכל החללים. מתחתיו, לעץ, אין גבות לבוץ. הוא פשוט חי שם בתוך ים העשבים. שם כמעט ואין חללים. גם האדמה בחלק הזה הרבה יותר חיה ומגוונת מהשמיים - האדמה היא הרוח והתנועה, למרות שהיא נשארת גם כשהרכב והאופניים ואולי גם הבתים, יתגלגלו משם אל הלא נודע. מתחת לקו הכביש, אין שאלות...

קשה לראות עבודות אמנות בצילום. אין לנו התרשמות מהגודל ומעוד אלמנטים חשובים. אבל נראה שצבעי המים שקטים. אין אקספרסיביות. גם אם יש צעקה, היא באה בלחישא. ואולי איכשהו בכל הקווים, ההסברים, השאלות, הארעיות והחלל יש איזו פסטורליה - שלווה פשוטה וחרישית.

- הרב רוני פרינץ הוא מטפל פרטני ווגי ומיני, עו"ס, מצייר, כותב, מלמד פנימיות התורה והלכה בר"ג. נחמיה בועז הוא מייסד ומנהל-שותף של "טוב ויפה", אמן, מעצב, מאייר ומורה.

>

הרב יהושע וידר הוא הרב של "טוב ויפה", מלמד אמונה בישיבות ומדרשות. מלמד במסגרות העוסקות ביצירה יהודית ומלווה יוצרים פעילים. חני כהן זדה הוא ציירת ואמנית. זכתה בפרס שר החינוך ליוצרים בתרבות יהודית ע"ש אורי אורבך בתחום האמנות הפלסטית לשנת תש"פ.

הרב גדעון הולנד, שמן על בד

קו לָקוּ קו לָקוּ

הרב זיו רוה על הציור של הרב גדעון הולנד

כשראיתי את הציור היפיפה שנתבקשתי לכתוב עליו, התחושה שלי בשעות הראשונות היתה 'עדיף אולי לוותר על זה'. מה אני מבין באמנות חזותית? מיושבי בית המדרש אני, והנגיעה שלי ביצירה היא בכלל מתחום המוזיקה, ומה לי ולבקר אצל הציור ולשאלו מה הוא מבקש ממני ועוד לכתוב רשמי ביקורי. אך אחר כמה שעות נודע לי שהצייר הוא הרב גדעון הולנד. אמרתי לעצמי, הלא דבר הוא? אם יש כאן מפגש בין תלמיד חכם העוסק בתורת הסוד עם אמנות, עלי לנסות להתבונן שוב על הציור ביתר ישוב הדעת, אולי משהו בכל זאת יצמח מזה. הבחנתי מיד שהיצירה מהודקת מאוד. נגיעות מכחול בסגנון ואן גוך, כל אחת לעצמה כמעין חלקי פאזל סמוכים המשלימים האחד לחברו ויוצרים סביבת צבע זווית מסויימת לכל איזור בציור. הצבעים נעימים, משמחים, מרגיעים, מזמינים לצלול פנימה. הסגנון המיוחד גרם לי לחשוב שלכל פרט בציור יש משמעות ואין כאן שום דבר מקרי אלא מלאכת מחשבת מתוכננת.

במבט חטוף, עומד כאן עץ ענק במרכז. אך עוד מבט קל מלמד כי עץ זה למעשה מורכב מעצים רבים שגזעיהם מסודרים באופן לא מקרי. מתוך נוף העץ הגדול שמורכב כאמור מהרבה עצים אור שמש בוקע. אינני חושב שיש כאן תיאור נוף במובן הרגיל כיוון שהצבעים סביב קרן האור שבמרכז הציור נשברים לצבעים שאינם קיימים באמת בטבע, אלא לצבעים יותר רוחניים, פחות עבים. התחושה שלי היא שיש כאן משל המגלה טפח ומסתיר אלפיים אמה. החיים כמשל מצויר. משל עץ החיים. למי שמצליח לראות את הבקיעה של אור אין סוף מתוך העולם הזה, צבעי המציאות משתנים. הם מתעגלים באופן מסודר בדמיון צבעי אבני חושן המשפט או בדמיון ויטראז'. האור בוקע ומתעגל והקרוב לבקיעה קרוב יותר אל הרוח, אל הנצחי. אנתנו בזווית שלנו פוגשים רק את הוד ההתנוצצות. מרכז אחד לכל העיגולים, מרכז ההולך ומתפרט, מחדש מתחדש ומאיר. עלי העץ שואפים בשוליהם אל השמיים.

זוג מטיל עם ילדם, ועוד ילד משחק מאחוריהם. בלא הבתים, העמוד והילדים האחרים בציור חושב הייתי שהאמן הכשרוני מנסה לצייר את גן עדן כשעץ החיים במרכז הגן והאין סוף מתנוצץ דרכו. אך אלמנטים נוספים אלו דווקא גורמים לי לחשוב שכוונתו שגן עדן הוא מצב תודעתי שיכול להופיע שוב בעולם המתפתח, בעולם שלנו, אם רק נהיה ראויים.

יש המון מחשבה על הצל בציור ודיוק גדול בזוויות שלו. אכן בעולם הזה יש מקומות עם צל שם האור האלוהי פחות ניכר. הבתים משתלבים עם הטבע ולא שוברים אותו אם כי הם מצויירים בסגנון אחר. מעשה האדם מצטייר אחרת ממעשה ה' בציור ובחיים.

הרב זיו רוה הוא ר"מ במכון מאיר, מחבר הספר "זיו הפרשה", מוסיקאי, כותב ומלחין, ראש האנסמבל "גן רוה". הרב גדעון הולנד הוא ראש כולל "ובאתם ציון ברינה", אמן המשתמש בכלי הציור על מנת להאיר את חכמת הפנימיות דרך האמנות.

אַבְן מְאוּסָה

הרב יהושע וידר על הציור של חני כהן-זדה

חני כהן זדה, אבן מאוסה, תשע"ו

תכלת מלכותית פרָקע. בְּמִרְכּוֹ – כּסָא עֵץ חוּם, מְכוּסָה בַמַּפָּה בַגּוּוֹן אַחַר שֶׁל חוּם, אֲבָל לֹא מְכוּסָה לַגְּמִירִי. עַל הַכּסָא שְׁנֵי שְׁבֵרֵי לְבָנִים. בּוֹלְטַת בְּהִירוּתָם, עַל רַקַּע הַיַּדְיוּר הַגּוֹנִים הָאֲחֵרִים. בּוֹלְטַת פְּשׁוּתָם, עַל רַקַּע הַיַּדְיוּר שֶׁמְסַבֵּב. בּוֹלְטַת עַד זַמְעָת עוֹבְדַת הַיּוֹתָם שְׁבוּרִים. הַרַקַּע לְצִיּוֹר הוּא מְנַהֵג שְׁנַהֲגוּ כְּמָה מְמַגּוּרְשֵׁי גוֹשׁ קִטִּיף שִׁיבְנָה בְּמַהֲרָה בִּימֵינוּ אֲמָן לְשַׁקֵּעַ שְׁבָרִים מִבֵּיתָם

ההרוס בגוש בבית החדש שבנו. אמנם השבר הקיומי, היות כולנו, כנבראים חלקיים וסופיים, מונחים כאבנים מאוסות לפני האינסוף, השלם בתכלית השלמות, הוא הוא ראש הפינה המאפשר את דבקותנו בו: "אָמַר רַבִּי אֶלְכְּסַנְדְּרִי: הִהָדְיוּט הַזֶּה, אִם מְשֻׁמֵּשׁ הוּא בְּכָלִים שְׁבוּרִים גְּנָאֵי הוּא לוֹ, אֶבֶל הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּלִי תְּשֻׁמִּישׁוֹ שְׁבוּרִים, שְׁנֶאֱמַר: 'קְרוּב ד' לְנִשְׁבְּרֵי לְבִי (תהלים לד, יט)..."' (ויקרא רבה, ז; ב). "אָמַר לָהֶם הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: חוֹשְׁקֵנִי כָכֶם, שְׂאֲפְלוּ בְּשַׁעָה שְׂאֲנִי מְשַׁפִּיעַ לָכֶם גְּדֻלָּה, אַתֶּם מְמַעֲטִין עֲצַמְכֶם לְפָנָי" (חולין פט ע"א). ובנוסחה של האימרה החסידית המפורסמת- "אין שלם מלב שבור".

לֹא רַק בִּיחַס לֵאבִינוּ, הַקְּדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא, הַשֵּׁלֶם הוּא הַשְׁבוּר. גַּם בִּיחַס לֵאִמְנוּ, כִּנְסַת יִשְׂרָאֵל, כּוֹלְנוּ שְׁלֵמִים רַק כְּשֶׁאֲנוּ רוֹאִים אֶת עֲצַמְנוּ כְּאִיבָרִים בְּגוּפָה, "בְּיַחַשׁ לְחִבּוּרוֹ שֶׁל כָּל יַחִיד עִם קְלָלוֹת הָאוּמָה, כָּל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל הוּא צָדִיק וְקָדוֹשׁ" (הראי"ה קוק, אורות, אורות ישראל, ט, ה), וכולנו חסרים אם אנו מזהים את עצמנו כבעלי קיימות נפרדת ומנסים לייחס לעצמנו שלמות כפרטים. כי רק כנסת ישראל, שעליה נאמר "כולך יפה", "כולך" דייקא, היא אשר מום אין בה, ואילו כיוחידים "מי יאמר זִכִּיתִי לְבִי?" (משלי כ, ט).

שְׁבֵרֵי הַחַיִּים, שְׁבֵרֵי הַלֵּב הַמְּמַאֲנִים לְהִינַחֵם, מְהוּוּים מַחֲאָה מְמוֹנְעַת אֶת הַהִשְׁתַּקְעוֹת הַמַּתְפַּשְׂרַת בְּהוּוּה, מַחֲאָה הַזּוֹעֶקֶת "אֲנִי יוֹדֵעַ שְׁבֹדְאֵי יְשׁוּ" מְקוּם גָּנוּז בּו חְבוּיָה בַת-הַמֶּלֶךְ שֶׁאֲבָדָה וּמַחֲכָה לְמִי שִׁיחַפֵּשׁ אוֹתָהּ, שִׁיגַע וַיִּמְצָא, שֶׁלֹּא "יִסְתַּגֵּל", שֶׁלֹּא יִשְׁלִים אֵלֶּא יִתְעַקֵּשׁ לְהִישָׂאָר שְׁבוּר, כְּשְׁבֵרֵי הַכּוּס בַּחוּפָה הַמְּנַכְיָחִים בְּבֵית הַחֲדָשׁ אֶת בֵּית-הַמְּקֹדֵשׁ שֶׁאִינּוּ, כְּאוֹתָהּ אִמָּה עַל אִמָּה שֶׁתִּישָׂאָר בְּלַתִּי מְסוּיִידַת.

"עֶקֶר יוֹסֵד הַשְּׁלֵמוֹת שֶׁלוֹ (= שֶׁל הָאָדָם) הִיא הַעֲרִיגָה וְהַחֲפֵץ הַקְּבֹעַ אֶל הַשְּׁלֵמוֹת" (הראי"ה קוק, אורות התשובה, ה; ז). בעידן הצילום, המאפשר שיעתוק "מושלם" של הנראה, בולט יותר ערכו העצמי של הציור לא כפעולה מימטית אלא כפעולה שעיקרה הוא הבעה. הבעת רחשי לבו של האמן, הבעת עמידתו מול בוראו, מול העולם, ומול עצמו. הבעה שתמיד תהיה שבורה ולכן תמיד שלמה. מעין הופעה בעולם החול של היגיעה בתורה לשמה שהיא היא המציאה.

טוב ויפה

בית-מדרש

ללימוד מקצועי

לימודי רישום וציור, עיצוב, איור, קליגרפיה ואנימציה

מחקר עיוני

מחקר, לימוד והוצאה לאור בנושא הקשר בין יהדות ואמנות

תצוגה ומכירה

גלריה ומכירת יצירות אמנות לאספנים ולקהל הרחב

של עיצוב ואמנות

באור היהדות

רחוב יפו 161, ירושלים - שערי צדק הישן, קומה שנייה

להצטרפות לקבוצת הוואטסאפ השקטה: 054-6684105

לפרטים והרשמה: 054-6684105 / www.toveyafe.co.il

מרדכי אסקין

פוסט בכורה

כמה שהיינו
יושבי אהלים תמימים,
כמה שהארכנו אפים וכמעט שיצאה
נשמתנו
מצחנת תחום מושב השפכים של אדם
בכל זאת
לא שלחת מבשר לברכה,
לא שעית למנחת הנזיד
של אבלי ציון.

לבסוף רק שכינה שגלתה עמנו
צוטה:
להתעטף בבגדי אחינו עשיו,
לצוד בפה לבבות אלופיו,
להצפין מפניהם המשיח
במסכת זכויות של לאם,
שידבק בנו ריח שדוהיה של דגניה
ונסתיר החד נס בדגל אדם.

(אמנם גם זאת הבטיחה: "עלי קללחכם בני").

אך גם היא לא אמרה מה נעשה
אחר שכבשנו בית אלהים ושער שמים,
איך נמצא מזור ומרפא לפוסט-הבכורה
של בני רחל ופי הבלורית והתאר -
בעלי חלומות של שלום תמורת אחים
במחיר בני ישראל השנואה (קרי: השננה)
שפרו ורבו במאור.

ואיך לא נאחז בעקבם,
רק נשרה עם אלהים עם אנשים,
ונוכל
למשל בלי צליעה.

חתוך אתר כתב העת 'יהי'

מרדכי אסקין הוא פעיל חברתי העוסק
בהתחדשות יהודית דרך שירה, פרוזה
וכתיבה פובליציסטית.

כתב עת פואטי-פוליטי